БОГОСЛОВЉЕ 84/1 (2025) 117–132 Оригинални научни рад

Милош Мишковић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
milosmiskovic94@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.18485/bogoslovlje.2025.84.1.6
УДК: 271.222(497.11)-722.51:929 Михаило, београдски митрополит
27:929 Паљмов И. С.
271.222(497.11)-9"1883/1889"

ПРИМЉЕНО: 19.11.2024.
ОДОБРЕНО: 12.3.2025.

Владислав Аљакин

Санктпетербуршка православна духовна академија
Санкт Петербург, Русија
Vlad_alyakin@mail.ru

Став митрополита Михаила Јовановића према епископима неканонске јерархије у Краљевини Србији на основу кореспонденције са Иваном Савичем Паљмовим

Сажетак: Предмет овог истраживања је став митрополита Михаила Јовановића према епископима неканонске јерархије у Краљевини Србији на основу кореспонденције са професором Санктпетербуршке духовне академије Иваном Савичем Паљмовим. Јерархија митрополита Теодосија Мраовића управљала је Српском Црквом у периоду од 1883. до 1889. године. У кореспонденцији митрополита Михаила и професора Паљмова, која садржи 45 писама, у 10 писама се помиње неканонска јерархија у Краљевини Србији и однос митрополита Михаила према њој. Особеност овог рада се огледа у томе што се користи архивска грађа која до сада није била објављивана нити је била предмет научног истраживања. Циљ овог рада се састоји у томе да кроз приватну кореспонденцију митрополита Михаила и професора Ивана Савича Паљмова стекнемо увид у то какав је став митрополит Михаило имао у вези са каноничношћу те јерархије, као и однос који је заузимао према њеним члановима, међу којима се истичу епископи Димитрије Павловић и Никанор Ружичић. ▸ *Кључне речи*: митрополит Михаило Јовановић, Иван Савич Паљмов, неканонска јерархија у Краљевини Србији, епископ Димитрије Павловић, епископ Никанор Ружичић.

Увод

Архиепископ београдски и митрополит српски Михаило Јовановић[1] представља централну личност српско-руских црквених односа у XIX веку. Митрополит је током свог школовања у Кијевској духовној академији и доцније као епископ шабачки и митрополит београдски успоставио везе са угледним црквеним и државним делатницима у Русији, са којима је одржавао кореспонденцију. Једна од личности са којом је митрополит Михаило одржавао редовну кореспонденцију у Русији био је познати слависта, професор Санктпетербуршке духовне академије Иван Савич Паљмов.[2] Кореспонденција између митрополита Михаила и професора Паљмова сачувана је у Санктпетербуршкој филијали Руске академије наука (укупно 45 писама). Писма обухватају период од 1885. до 1898. године. Прво писмо митрополита Михаила било је написано 15. јануара 1885. године у Кијеву, док је последње писмо датирано 25. јануара 1898. године у Београду, нешто пре митрополитове смрти (митрополит Михаило је преминуо 5. фебруара 1898. године). Преписка митрополита Михаила и професора Паљмова помаже да се осветле мало изучене странице српско-руских црквених односа у том периоду.

Тема овог истраживања је однос митрополита Михаила према епископима из јерархије митрополита Теодосија, која је управљала Српском Црквом

---

[1] Досадашња референтна литература о митрополиту Михаилу: Ђоко Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски и митрополит српски* (Минхен: Искра, 1980); епископ Мојсеј Вересић, *Црквено питање у Србији* (Београд: Смиљево – штампарија Пере Тодоровића, 1895). Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне Цркве*, II (Минхен: б. и., 1966); *Живот и дело митрополита Михаила (1826–1898)*, ур. Димитрије Стефановић (Београд: Српска академија наука и уметности, 2008); Владислав Пузовић, *Руски путеви српског богословља: школовање Срба на руским духовним академијама: 1849–1917* (Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, ЈП Службени гласник, 2017); Стеван Димитријевић, „Митрополит Михаило Архиепископ Београдски и Митрополит Србије као православни јерарх, Србин, Словен и неимар Југословенства", *Весник Српске Цркве*, фебруар (1933): 63–110.

[2] Досадашња референтна литература о Ивану Савичу Паљмову а која је у корелацији са српско-руским црквеним односима: В. Пузовић, *Руски путеви српског богословља*, 361–397; исти, „Иван Савич Паљмов као истраживач српске црквене историје", *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 84 (2018): 63–73; Дмитрий Андреевич Карпук, *История Санкт-Петербургской духовной академии (1889–1918 гг.)*, кандидатская дисертация (Санкт Петербург: Санкт-петербургская духовная академия, 2008); Григорий Василевич Бринзей, *Научная и педагогическая деятельность профессора И. С. Пальмова*, магистарская дисертация (Санкт Петербург: Санкт-петербургская духовная академия, 2016); Григорий Василевич Бринзей, „Эпистолярное наследие профессора Санкт-Петербургской духовной академии И. С. Пальмова (1856–1920)", *Вестник Исторического общества Санкт-Петербургской Духовной Академии*, n. 2 (2018): 95–105; Людмила Павловна Лаптева, *История славяноведения в России в XIX веке* (Москва: Индрик, 2005); иста, „И. С. Пальмов и изучение им славянства в ходе заграничных поездок", in *Славянский мир. Проблемы изучения* (Тверь: Тверской государственный университет, 1998), 99–109; иста, „Профессор И. С. Пальмов и его исследования по церковной истории зарубежных славян", *Вестник церковной истории*, вып. 3 (7) (2007): 196–220; иста, „Профессор Санкт-Петербургской духовной академии И. С. Пальмов как историк зарубежных церквей", *Славянский альманах* (2010): 25–35.

у периоду од 1883. до 1889. године. Митрополит Михаило и епископи који су га подржавали, и уједно сачињавали канонску јерархију (епископи Мојсеј, Виктор и Јероним), били су збачени, а на њихово место је доведена нова јерархија, која је формирана тако што је архимандрит Теодосије (Мраовић) на сабору на ком није учествовао ниједан архијерej изабран за митрополита и хиротонисан од карловачког патријарха. Следећег епископа из те јерархије (епископа нишког Нестора Јовановића) хиротонисали су митрополит Теодосије и један епископ из Карловачке митрополије, а све остале је хиротонисао Теодосије уз саслужење епископа Нестора и, последично, и оних епископа који су били хиротонисани с њихове стране. У српској црквеноисторијској науци се јерархија митрополита Теодосија назива и напредњачком јерархијом (по Напредњачкој странци, која је тада формирала владу и била владајућа у том тренутку, а њени најистакнутији чланови Милан Пироћанац, председник владе, и Стојан Новаковић, министар просвете и црквених дела, поред кнеза Милана, имали су круцијалну улогу у збацивању митрополита Михаила). У својим писмима Паљмову која се тичу јерархије митрополита Теодосија, митрополит Михаило их често ословљава синтагмом „напредњачка јерархија", а користи и термин „неканонска јерархија". Однос митрополита Михаила према јерархији митрополита Теодосија сагледава се у одељку књиге *Православна српска црква у Краљевини Србији*, која је посвећена неканонској јерархији у Краљевини Србији. Митрополит Михаило констатује да је та јерархија неканонска и незаконита из три разлога: прво – јер је избор епископа био од световњака без епископа; друго – јер је отпочела свој постанак у туђој области; и треће – јер је постала без учешћа црквене власти и трајала вољом световне власти од 1883. до 1889. године супротно црквеним канонима.[3] Рад ће бити подељен у два поглавља (подела ће бити заснована према месту где су писана писма) и обухватиће писма (четири писма) која су била написана у Русији када је митрополит Михаило био у емиграцији и писма (шест писама) која је митрополит Михаило написао у периоду када се вратио у Србију и поново преузео положај поглавара Цркве у Краљевини Србији. Особеност овог рада се огледа у томе што се користи архивска грађа која до сада није била објављивана нити је била предмет научног истраживања. Циљ овог рада се састоји у томе да кроз приватну кореспонденцију митрополита Михаила и професора Ивана Савича Паљмова стекнемо увид у то какав је став митрополит Михаило имао у вези са каноничношћу те јерархије, као и однос који је заузимао према њеним члановима, међу којима се истичу епископи Димитрије Павловић и Никанор Ружичић.

[3] Митрополит Михаило Јовановић, *Православна Српска Црква у Краљевини Србији* (Београд: Краљевска српска државна штампарија, 1895), 231.

Писма писана у Русији

Прво писмо митрополита Михаила Паљмову је било написано у Кијеву и датирано је 15. јануара 1885. године. Митрополит у писму препоручује како да руске духовне академије дају стипендије српским ђацима да би они тамо могли отпочети школовање, а да у то не буде укључена српска влада. Саветује да професори изаберу студенте[4] и да их преко руског амбасадора Персијанија пошаљу на академије. Он се боји да ускоро неће остати добрих предавача у Богословији. Димитрије Павловић је примио епископски чин, а ускоро планирају да рукоположе Никанора или Фирмилијана.[5] Поред тога, он говори да је послао писмени протест цариградском патријарху Јоакиму IV, али још не зна како ће патријарх на то одговорити. Помиње и где живе епископи из његове јерархије. Јероним живи у Паризу, док су Виктор и Мојсеј у Београду.[6] Професор Богословије у Београду, удови свештеник Димитрије Павловић, био је изабран за епископа Епархије нишке, која је остала упражњена смрћу епископа Нестора, који је био епископ из јерархије митрополита Теодосија. Како се види из писма епископа Мојсеја митрополиту Михаилу писаном 17. новембра 1884. године, било је неколико претендената на нишку катедру. Никанора Ружичића је подржавао митрополит Теодосије, Димитрија Павловића влада, а неки министри су подржавали Фирмилијана. Међутим, на министарској седници 31. октобра 1884. године изабран је свештеник Димитрије Павловић.[7] Пошто је примио монаштво, хиротонисан је за епископа 8. новембра 1884. године у Саборној цркви у Београду. Александар Средојевић

[4] Претпостављамо да он мисли на професоре Богословије у Београду.

[5] Санкт-Петербургский Филиал Архива Российской Академии Наук (у даљем тексту: СПбФ АРАН), Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 1–2. Митрополит Михаило као могуће кандидате за епископски чин наводи Никанора Ружичића и Фирмилијана Дражића. На Божић 1885. године протосинђел Никанор Ружичић био је произведен у чин архимандрита. То производство је изазвало незадовољство код митрополита Михаила и епископа Јеронима, са којима је Никанор одржавао редовну кореспонденцију и редовно их обавештавао о проблемима у Цркви и држави, као и о расположењу верног народа. У својим писмима митрополиту Михаилу и епископу Јероними, после производства у чин архимандрита, изнео је своје разлоге због којих је био принуђен да прими чин, као и да је свестан тога да га неки због тога подржавају, а други осуђују. Како се види из касније кореспонденције, митрополит Михаило је уважио његове разлоге, док га је епископ Јероним оштро критиковао, Предраг Пузовић, „Никанор Ружичић епископ жички (1886–1889)", in *Рудо поље – Карановац – Краљево. Од првих помена до Првог светског рата* (Београд: Балканолошки институт Српске академије наука и уметности – Краљево: Народни музеј Краљево, 2000), 221.

[6] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 2.

[7] Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 294–295; Александар Средојевић, *Српски патријарх Димитрије Павловић: 1920–1930* (Београд: Хришћанска мисао, Хиландарски фонд – Фоча: Универзитетски православни богослови – Ваљево: Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић", 2015), 33. Димитрије Павловић се из Беча писмом јавио митрополиту Михаилу 25. октобра 1884. године и у том писму му је изнео стање у држави и Цркви. Димитрије није слутио да ће недуго после писања писма бити изабран за епископа, и то од стране јерархије митрополита Теодосија, Средојевић, *Патријарх Димитрије Павловић*, 31–32.

наводи да је министар Стојан Новаковић имао кључну улогу у избору Димитрија Павловића за епископа, јер је Димитрије некада био његов ученик.[8] Митрополит Михаило је поднео писмени протест цариградском патријарху у вези са његовим незаконитим збацивањем са митрополитске катедре. Он се саветовао шта да ради, јер се бојао да Русија не дође у тешкоће због његовог протеста, посебно због тога што је руски амбасадор у Цариграду саветовао патријарху да призна Мраовића; а осим тога, очекивао је да и остали епископи заједно са њим потпишу писмени протест цариградском патријарху. У вези са писмом које је намеравао да упути цариградском патријарху саветовао се са Константином Побједоносцевим, обер-прокурором Светог Синода Руске Православне Цркве. У свом писму Побједоносцеву износи да му многи из Србије и Русије траже да уложи протест цариградском патријарху. Ипак, он од свог протеста није видео позитивне последице. Српску владу би његов потез још више раздражио, а патријарх неће признати да је учинио грешку под утицајем српске, аустријске и грчке владе. Оно што га је обеспокојавало била је сама могућност да руски Свети Синод призна Теодосија, што би му отежало боравак у Русији.[9]

Митрополит Михаило је уложио протест цариградском патријарху 29. децембра 1884. године. Писмо је било написао на српском језику и послао га је патријарху преко ефеског митрополита Агатангела, који је знао српски. Он је цео проблем поставио на чисто канонске основе. Копију писма митрополит је послао Константину Побједоносцеву. Побједоносцев је био сумњичав у позитиван исход жалбе, а сматрао је да би било корисно да је излагао ствар са навођењем имена и догађаја да би била јасна последица учињеног безакоња – посебно у оном делу који се односио на Мраовићев избор. Поред тога, митрополит Михаило је сматрао да би било корисно упознати са овим писмом и Свети Синод Руске Цркве и руског амбасадора Персијанија. Константин Побједоносцев је утицао на то да се писмо митрополита Михаила прочита пред Светим Синодом, а са копијом писма упознао је цара и министра спољних послова.[10]

У писму од 8. јануара 1886. године митрополит Михаило преноси Паљмову да му епископ Мојсеј и Ружичић (мисли на Никанора Ружичића) у писмима саветују да се припрема за повратак. Међутим, епископ Јероним је сматрао, а са његовим мишљењем се сложио и митрополит Михаило, да, док год краљ Милан влада, повратак у Србију им је онемогућен.[11] Пораз Србије

[8] Средојевић, *Патријарх Димитрије Павловић*, 33.

[9] Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 304-305. Никанор Ружичић у свом писму митрополиту Михаилу од 2. децембра 1884. године обавештава да је цариградски патријарх признао митрополита Теодосија за канонског митрополита Србије и шаље му акт признања. То патријаршијско писмо треба, по Ружичићевом мишљењу, да послужи као покретач црквеног питања у Србији, П. Пузовић, „Никанор Ружичић", 220–221.

[10] Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 306–308.

[11] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 6.

у српско-бугарском рату 1885. године није довео до територијалних губитака, али је нарушио позицију Србије у међународној политици и, последично, и њеног владара, краља Милана. Сходно таквој ситуацији, противници краља Милана су сматрали да ће он абдицирати, али је он, имајући подршку Аустроугарске, могао да се одржи на престолу. Епископ Јероним је, ипак, у иностранству могао боље да сагледа политичку ситуацију у Србији, јер је и констелација снага у скупштини била у корист краља Милана.

Митрополит Михаило је био разочаран због дејстава цариградског патријарха и у свом писму од 5. маја 1886. године пита свог адресата какве ће кораке предузети Руски Синод против Цариградске патријаршије, јер је цариградски патријарх на захтев жене К. А. Горчакова развео њихов брак,[12] добивши за то сто хиљада франака. Он помиње и свој случај, односно чињеницу да је патријарх Јоаким признао Теодосија Мраовића за канонског митрополита Србије, добивши за то од српске владе дванаест хиљада дуката.[13] Цариградски патријарх је одговорио на писмо митрополита Михаила 15. марта 1885. године. Навео је да му је непознато било шта што Михаило помиње, али патријарх није говорио истину, која му је била добро позната. Патријарх Јоаким IV је под утицајем руског амбасадора у Турској Нелидова и добијених дванаест хиљада дуката признао Теодосија за канонског митрополита Српске Цркве. До признања митрополита Теодосија је дошло после преговора између српске владе и Цариградске патријаршије. Српској влади је помоћ указала аустријска и грчка влада, а то је, по речима митрополита Михаила, учинила да би поразили руску државу на црквеном пољу. Патријарх је својом граматом признао Теодосија, сматрајући да ће тим актом признања успети да га одврати од потчињавања Карловачкој митрополији, а последично за тим и Аустроугарској.[14]

Писмо од 31. децембра 1888. године као основну тему помиње развод краља Милана од краљице Наталије. Митрополит претпоставља да је акт развода написао Владан Ђорђевић, а не епископ Мојсеј, јер да је он писао, било би написано много стручније. Митрополит сматра да епископ Мојсеј даје краљу Милану савете и да га је због тога краљ поставио на положај државног саветника. У то време, преминуо је карловачки патријарх Герман (Анђелић) и на његову сахрану су дошли Теодосије и један ађутант краља Милана.[15] Испоставила се тачном претпоставка митрополита Михаила да епископ Мојсеј није написао акт развода него министар просвете Владан Ђорђевић.

[12] Митрополит Михаило говори о разводу брака између Константина Александровича Горчакова (сина министра спољних послова Руске империје, Александра Михајловича Горчакова) и његове супруге Марије Михајловне Стурдза.

[13] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 11.

[14] Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 299–309.

[15] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 25–26. Карловачки патријарх Герман (Анђелић) преминуо је 26. новембра 1888. године и сахрањен је у Саборној цркви у Сремским Карловцима.

Председник владе Никола Христић и министар просвете Владан Ђорђевић донели су митрополиту Теодосију готов акт о разводу брака између краља Милана и краљице Наталије. Они су упозорили митрополита на опасност династичке кризе и абдикације краља услед нерешене бракоразводне парнице. Сама држава је била у опасности јер је краљ био раздражен и чак је намеравао да напусти земљу у случају да не добије развод. Не размишљајући дуго, митрополит је својеручно преписао акт. Наредног дана, 12. октобра 1888. године, *Срйске новине* су објавиле акт о разводу брака, који је потписао митрополит Теодосије. У образложењу акта наводи се да је митрополит после свестраног разматрања и узевши у обзир свештену и неприкосновену личност владаоца и његове династије, као и интересе Цркве и државе, и са снагом власти митрополита аутокефалне Српске Цркве поништио брак између краља Милана и краљице Наталије.[16] Епископ Мојсеј је одлуком краља Милана 1. новембра 1888. године постављен на положај државног саветника.[17]

Писма писана из Србије

У писму које је написано 9. фебруара 1890. године митрополит Михаило обавештава Паљмова о саставу напредњачког сабора – чинили су га протојереји, архимандрити и три њихова архијереја. Он не признаје такав сабор и не сазива га, а само са Јеронимом не може да састави сабор. Говори о утицајима на њега да у своју јерархију прими епископе Никанора и Димитрија, но он то одбија јер мисли да је још рано. Ипак, моли Паљмова да пита за мишљење професоре Болотова и Троицког,[18] па да му саопште своје мишљење. Нижи клир који су рукоположили напредњачки епископи оставио је на својим местима до сабора, а епископима није дозволио да служе, већ само да присуствују богослужењу. Ако буде следио себи, када буде сабор, ставиће их под забрану богослужења.[19] Митрополит Михаило јерархију митрополита Теодосија није

[16] Юлия Владиславовна Колиненко, *Сербская православная Церковь в 1878–1920 гг.: Национальная идеология и политическая практика*, кандидатская дисертация (Москва: Московский педагогический государствений университет, 2016), 173.

[17] Предраг Пузовић, „Нови епископи за време друге управе митрополита Михаила српском црквом", in *Живоӣ и дело миӣройолиӣа Михаила*, ур. Димитрије Стефановић (Београд: Српска академија наука и уметности, 2008), 24. Постављење епископа Мојсеја на положај државног саветника изазвало је огорчење митрополита Михаила, тако да он у књизи *Православна срйска црква у Краљевини Србији*, где описује епархијске епископе на епархијама, за Мојсеја каже да се додворио и да је постављен за државног саветника, а да је са тог положаја био стављен у пензију, где се и сада налази, Митрополит Михаило Јовановић, *Православна срйска црква*, 215.

[18] Овде митрополит мисли на професоре Санктпетербуршке духовне академије: Василија Васиљевича Болотова (1854–1900), професора Опште историје Цркве, и Ивана Јегоровича Троицког (1832–1901), професора Опште историје Цркве.

[19] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 31.

сматрао канонском и у својој посланици православним патријарсима говори да се неканонска јерархија у Краљевини Србији удаљила и прима од државе пензију. Теодосије, Димитрије и Никанор су лично дошли код њега и изјавили му своју покорност; но, решење о праву њиховог архијерејског служења одложено је до следећег Архијерејског сабора и дата им је прилика да и они, са своје стране, својим добрим примером допринесу утврђењу љубави и слоге у Цркви.[20] Епископи из јерархије митрополита Теодосија, Димитрије и Никанор, очекивали су да добију епархије после повратка митрополита Михаила. И поред подршке државе, митрополит Михаило се није мирио са њима. Они су изјавили покорност митрополиту Михаилу, али је митрополит питање њиховог статуса одложио до заседања Архијерејског сабора, који би то решио.[21] Пред повратак митрополита Михаила на катедру, председник владе Сава Грујић састао се са руским амбасадором у Београду Персијанијем и рекао му да се црквено питање може решити ако митрополит Михаило прихвати следеће услове: 1. да се поштују важећи црквени закони до њихове измене; и 2. да митрополит призна она духовна лица која је посветио митрополит Теодосије у претходном периоду. Митрополит Михаило је те услове које му је изнела државна власт прихватио.[22] Остављање нижег клира на својим местима до сабора и непреузимање дисциплинских мера против њих резултат је договора који је склопљен између митрополита Михаила и државне власти, тј. председника владе Саве Грујића.

Питање попуњавања упражњених епархија било је за митрополита приоритетан задатак. Он свом адресату у писму од 30. маја исте године говори о плану да изабере једног архимандрита, кијевског ђака, за епископа, а онда ће њих тројица одлучити о напредњачким епископима. Мраовића нико неће, Никанор је компромитовао себе својим понашањем, једино би могао Димитрије у случају да принесе покајање на Сабору. Сматра да би тадашња влада могла бити задовољна иако њему предстоји много препрека и противљења међу члановима Сабора ради испуњења такве жеље.[23] За епископа Димитрија се залагао министар Андра Николић, док је епископ Никанор покушао да придобије Јована Ристића за његово и Димитријево реактивирање. Митрополит Михаило је у свом писму Јовану Ристићу објаснио зашто се не могу примити епископи из јерархије митрополита Теодосија.[24] Митрополит Михаило и епископ Јероним су на седници 30. маја 1890. године изабрали

[20] Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 354.

[21] Средојевић, *Патријарх Димитрије Павловић*, 98–99.

[22] Suzana Rajić, „Država i crkva u Kraljevini Srbiji za vreme poslednjeg Obrenovića", in *Zbornik radova 1700 godina Milanskog edikta*, ur. Dragan Nikolić, Aleksandar Đorđević, Miljana Todorović (Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2013), 785.

[23] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 32.

[24] Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 370–371.

архимандрита Саву Бараћа Дечанца,[25] члана конзисторије Епархије нишке, за епископа упражњене Епархије жичке. Истог дана је митрополит Михаило о избору новог епископа известио министра Андру Николића, са молбом да се то поднесе краљевским намесницима на одобрење.[26] Приликом попуњавања упражњене Жичке епархије, влада је предложила епископа Димитрија, а Архијерејски сабор архимандрита Саву Бараћа. Под притиском владе постигнут је компромис да се на жичку катедру постави Сава, док би епископа Димитрија поставили за тимочког епископа. После хиротоније архимандрита Саве за епископа жичког, влада је сходно договору које је склопила са митрополитом Михаилом позвала епископа Димитрија да се врати из Париза. Митрополит Михаило је од епископа Димитрија тражио да у писменом облику осуди јерархију митрополита Теодосија и одбаци заклетву коју му је положио. Он је то одбио и није био постављен на Тимочку епархију. Министар Николић је, упркос томе, хтео да епископ Димитрије буде постављен на поменуту епархију, али против његовог постављења иступили су сви чланови Архијерејског сабора – Михаило, Јероним и новорукоположени Сава.[27] У вези с тим је и писмо које је митрополит Михаило упутио Нилу Александровичу Попову, датирано 12. јуна 1890. године. У писму каже да су за епископа Жичке епархије хиротонисали Саву Дечанца, а да су успели да обнове Тимочку епархију, која се раније звала Неготинска, са седиштем у Зајечару, а коју је био укинуо режим краља Милана. Обнављањем Тимочке епархије указала се потреба да се изабере и епископ за ту катедру. Влада је хтела да се ту постави један од неканонских епископа, на шта митрополит Михаило није могао да пристане.[28]

У последњем писму из 1890. године, датираном 17. децембра, говори о проблемима везаним за избор епископа тимочког, јер министарство неће намесницима да проследи одлуку Сабора на потврду. Неће да прихвати никога из реда некадашњих напредњачких епископа јер они неће да принесу покајање на Сабору, него хоће да Сабор прође њима.[29] Архијерејски сабор Српске Цркве је за епископа упражњене Епархије тимочке предложио протојереја Милутина Стокића, док је министар просвете Андра Николић у име владе за ту катедру предложио епископа Димитрија. Министар није хтео намесницима

[25] Епископ Сава Дечанац је био дипломац Кијевске духовне академије, коју је похађао од 1867. до 1871. године. О школовању епископа Саве на Кијевској духовној академији видети: В. Пузовић, *Руски путеви српског богословља*, 198–200; 551.

[26] Предраг Пузовић, „Избор Саве Дечанца за епископа жичког", in Предраг Пузовић, *Прилози за историју СПЦ* (Ниш: Византијско огледало, 1997), 258.

[27] Средојевић, *Патријарх Димитрије Павловић*, 99.

[28] „Письмо сербского митрополита Михаила Н.А. Попову о церковных делах в Сербии (Белград, 12 июня 1890 г.)", in *Москва – Сербия, Белград – Россия (сборник документов и материалов), том 3 – Общественно-политические и культурниые связи 1878–1917 гг.*, изд. В. А. Манькин, Мирослав Перишић (Москва: Главное архивное управление города Москвы – Београд: Архив Србије, 2012), 201.

[29] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 33–34.

да поднесе одлуку Архијерејског сабора од 30. јуна 1890. године о избору протојереја Милутина за епископа тимочког. Сукоб између Архијерејског сабора око попуњавања Епархије тимочке трајао је више од годину дана. Видевши да држава неће одобрити његов избор за епископа тимочког, протојереј Стокић се обратио писмом Архијерејском сабору 24. октобра 1891. године са молбом да га разреши избора, јер су се његовом постављењу постављале разне сметње и тешкоће. Митрополит Михаило је о томе известио министра Николића и обавестио га да је Архијерејски сабор протојереја Милутина Стокића, на властиту молбу, разрешио избора за епископа, са напоменом да се његовом избору противе разне сметње и тешкоће.[30]

У писму од 16. маја 1891. године митрополит Михаило говори о нападима које на њега врше Веселиновић и Никанор Ружић, пишући против њега у новинама, а Ружичић није благодаран ни Русији ни професорима који су га учили. Митрополит је имао велике проблеме са министром Андром Николићем, који је, по његовим речима, хтео да буде папа, али му не дају; а министар плете интриге и клевеће на митрополита.[31] Овде је митрополит Михаило направио грешку у писању, па је погрешно навео Ружичићево презиме, док име Веселиновића није навео. Можемо претпоставити да је Веселиновић, кога помиње митрополит Михаило у свом писму, у ствари, свештеник Никола Веселиновић, дипломац Кијевске духовне академије.[32] Због сукоба са министром Андром Николићем, митрополит Михаило је у јулу 1890. године ставио свој положај на расположење и затражио од државе пензију, али до тога није дошло. У кореспонденцији са министром, митрополит му говори да свештенство врши на њега притисак да у име Цркве напише влади један меморандум. Он оптужује министра да се начинио као папа у Цркви, па по свом нахођењу касира саборска решења, позива свештенике да не буду послушни својим архијерејима, а диктаторски наређује архијерејима да извршавају његове наредбе. Архијереји траже да се напише меморандум који ће они потписати и послати намесницима, али митрополит још задржава тај акт. На крају, био је написан и послат председнику владе меморандум, који су потписали сви архијереји. Пре смиривања сукоба са министром, митрополит Михаило и епископ Јероним су се обратили Намесништву и затражили заштиту. У својој жалби изнели су да се министар ставља изнад Сабора и да у званичним писмима изјављује митрополиту да је он према њему виша власт. Црква је категорички против тога, јер он није власт над Сабором и старешина и судија

[30] Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 372–376. О избору протојереја Милутина Стокића за епископа тимочког видети: Предраг Пузовић, „Избор проте Милутина Стокића за тимочког епископа", in Предраг Пузовић, *Прилози за историју СПЦ* (Ниш: Византијско огледало, 1997), 264–269.

[31] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 37–38.

[32] О свештенику Николи Веселиновићу видети: В. Пузовић, *Руски путеви српског богословља*, 79–81, 87–88, 146–154, 157, 194, 212, 223, 242, 431, 481.

епископима. Они упоређују ситуацију са другим земљама, где, за разлику од Србије, министар не тиранише Цркву, већ министри у другим земљама помажу Цркви и њеној власти.[33]

У наредном писму, датираном 17. новембра те године, митрополит Михаило говори Паљмову да су рукоположили Мелетија за тимочког епископа и да је сад јерархија чиста. Никанор, Димитрије и Мојсије треба да се исправе, а Мојсија (бившег члана његове јерархије) оптужује да је својим поступцима помогао напредњацима да успоставе нову јерархију. Они су клеветали њега, Јеронима и Саву.[34] Митрополит је од њих тражио покајање да би се стекао услов да се о њиховом случају расправља на Сабору. Међутим, они то нису хтели, већ су имали намеру да уз помоћ државне власти принуде Цркву да их прими у Сабор. На то је митрополит рекао Димитрију да је могуће ући кроз Сабор а не кроз министарство. Митрополит Михаило моли Паљмова да све то пренесе Болотову и да га пита за мишљење да ли је исправно поступио.[35] На позив митрополита Михаила, јеромонах Мелентије, који се после завршетка Духовне академије 1888. године упутио у Стару Србију да би избегао сукоб са неканонском јерархијом и помогао српском народу под Турцима, враћа се у Србију октобра 1891. године. Изабран је за епископа тимочког на истој седници на којој је протојерej Стокић замолио Архијерејски сабор да га разреши избора за тимочког епископа. Његов избор је био једногласно био примљен од краљевских намесника и владе. Јеромонах Мелентије је 7. новембра произведен у чин архимандрита, а три дана касније хиротонисан је у епископски чин.[36] Поводом рукоположења архимандрита Мелентија за епископа митрополит Михаило је пошао на компромис са државном влашћу. Држава се сложила да протојерej Милутин Стокић, који је био изабран за епископа тимочког, постане војни протојерej. С друге стране, митрополит Михаило је поставио свештеника Новака Милошевића за председника Духовног суда у Београду, а свештенику Марку Петровићу је дао упражњену београдску парохију.[37] На крају свог писма, митрополит моли професора Паљмова да све то пренесе професору Болотову, што показује да је митрополит Михаило хтео да добије савет из Русије и види какву реакцију ће произвести његове одлуке.

[33] Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 372–376.

[34] Како закључује Ђоко Слијепчевић, ни после доношења закона о црквеним властима, нити разрешења спора о избору тимочког епископа и привременог стишавања питања неканонске јерархије у Краљевини Србији, напади на митрополита Михаила нису престајали. Епископи Димитрије и Никанор одржавали су везе са политичарима који су били нерасположени према митрополиту Михаилу, Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 380.

[35] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 41–42.

[36] Предраг Пузовић, „Избор Мелентија Вујића за епископа тимочког", in Предраг Пузовић, *Прилози за историју СПЦ* (Ниш: Византијско огледало, 1997), 271.

[37] Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски*, 370.

Последње писмо које се тиче „напредњачких епископа“ написано је 24. фебруара 1895. године. Митрополит Михаило Паљмову шаље књигу коју је написао – *Православна српска црква у Краљевини Србији*, молећи га да прочита одељак на крају књиге „Митрополити и епископи у Србији“, где ће наћи податке и о неканонским епископима у Краљевини Србији.[38] Поред шематизма по епархијама за Српску Цркву у Краљевини Србији, у овој књизи су наведени списак епископа на епархијама које су у склопу Цркве у Краљевини Србији, као и диптих епископа на наведеним епархијама од укидања Пећке патријаршије 1766. године. Епископе из јерархије митрополита Теодосија аутор наводи у последњем одељку своје књиге. После кратког увода о настанку неканонске јерархије у Краљевини Србији, набраја све епископе из јерархије митрополита Теодосија и о њима говори акривично и коректно. Поред тога, о епископима Димитрију и Никанору говори похвално, имајући у виду одређене сегменте њихове делатности. Митрополит Михаило је позитивно оценио архијерејску делатност епископа Димитрија у периоду док је био епископ нишки, наводећи да се трудио да заведе ред у епархији и поучи неуко свештенство. Такође, похваљује и Никанорово бављење књижевним радом.[39] Епископ Мојсеј као одговор на књигу митрополита Михаила (јер га је митрополит Михаило у својој књизи веома оштро критиковао) написао је књигу *Црквено питање у Србији*, у којој говори о црквеној кризи у периоду од 1881. до 1883. године (вредност књиге је у томе што писац ту износи оригиналне документе који су настали у кореспонденцији између Цркве и државе) и закључује да је удаљење митрополита Михаила био акт државне потребе, који је митрополит Михаило изазвао и створио, али то не може да се каже за начин на који је поступљено према њему, јер је држава прешла границу своје легалне моћи и закорачила у насиље.[40]

Закључак

Митрополит Михаило је био на становишту да је јерархија митрополита Теодосија, која је управљала Српском Црквом у периоду од 1883. до 1889. године, била неканонска, што је и износио у кореспонденцији са Иваном Савичем Паљмовом. Парадокс се састоји у томе да су епископи из неканонске јерархије у Краљевини Србији, Димитрије и Никанор, до свог избора за епископе у јерархији митрополита Теодосија били присталице митрополита Михаила и са њим одржавали преписку. Добри односи који су до тада постојали између

[38] СПбФ АРАН, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 63–64.

[39] Митрополит Михаило Јовановић, *Православна српска црква*, 230–234.

[40] Вересић, *Црквено питање у Србији*, 98.

митрополита Михаила и њих били су трајно нарушени. И поред тога, митрополит Михаило је био свестан њихових квалитета и изнео би оно чиме су се као епископи истакли, иако су тада били у јерархији митрополита Теодосија. Држава је настојала да се после повратка митрополита Михаила на положај поглавара Српске Цркве 1889. године извршри помирење обе јерархије и да епископи Димитрије и Никанор добију епархије (митрополит Теодосије се повукао и није тражио катедру и преминуо је 1892. године). Став митрополита Михаила је био да су они били чланови неканонске јерархије у Краљевини Србији, те да би њихов статус у Цркви требало да буде размотрен на заседању Архијерејског сабора, као и да они треба на том сабору да принесу покајање. Од повратка митрополита Михаила па све до његове смрти, њихов статус није био решен (из његових писама се констатује да они нису принели покајање на сабору) и они нису добили епархије, него су, како у својим писмима констатује митрополит, стали у опозицију њему и клеветали га. Заједно са епископом Јеронимом, који се такође вратио из емиграције (епископ Виктор је био преминуо, а епископ Мојсеј није хтео да преузме управљање неком епархијом, него је остао у статусу државног саветника, и доцније је пензионисан), митрополит Михаило је рукоположио још два епископа: жичког Саву Бараћа и тимочког Мелентија Вујића. Питање епископа Димитрија и Никанора било је решено за време наследника митрополита Михаила, митрополита Инокентија Павловића, када су они добили на управу епархије: епископ Димитрије шабачку, а епископ Никанор нишку.

Библиографија
Bibliography

Архивска грађа

- Санкт-Петербургский Филиал Архива Российской Академии Наук, Ф. 105, Оп. 2, Д. 168, Л. 1–88 (Письма митрополита Сербского и Белградского Михаила (Йовановича) к И. С. Пальмову).
- *Москва – Сербия, Белград – Россия (сборник документов и материалов), том 3 – Общественно-политические и культурниые связи 1878–1917 гг.* Издатели В. А. Маныкин, Мирослав Перишић. Москва: Главное архивное управление города Москвы – Београд: Архив Србије, 2012.

Литература

- Бринзей, Григорий Василевич. *Научная и педагогическая деятельность профессора И. С. Пальмова.* Магистарская дисертация. Санкт Петербург: Санкт-петербургская духовная академия, 2016.
- Бринзей, Григорий Василевич. „Эпистолярное наследие профессора Санкт-Петербургской духовной академии И. С. Пальмова (1856–1920).“ *Вестник Исторического общества Санкт-Петербургской Духовной Академии*, n. 2 (2018): 95–105.
- Вересић, епископ Мојсеј. *Црквено питање у Србији.* Београд: Смиљево – штампарија Пере Тодоровића, 1895.
- Димитријевић, Стеван. „Митрополит Михаило Архиепископ Београдски и Митрополит Србије као православни јерарх, Србин, Словен и неимар Југословенства.“ *Весник Српске Цркве*, фебруар (1933): 63–110.
- *Живот и дело митрополита Михаила (1826–1898)*, ур. Димитрије Стефановић. Београд: Српска академија наука и уметности, 2008.
- Јовановић, митрополит Михаило. *Православна српска црква у Краљевини Србији.* Београд: Краљевска српска државна штампарија, 1895.
- Карпук, Дмитрий Андреевич. *История Санкт-Петербургской духовной академии (1889–1918 гг.).* Кандидатская дисертация. Санкт Петербург: Санкт-петербургская духовная академия, 2008.
- Колиненко, Юлия Владиславовна. *Сербская православная Церковь в 1878–1920 гг.: Национальная идеология и политическая практика.* Кандидатская дисертация. Москва: Московский педагогический государствений университет, 2016.
- Лаптева, Людмила Павловна. *История славяноведения в России в XIX веке.* Москва: Индрик, 2005.
- Лаптева, Людмила Павловна. „И. С. Пальмов и изучение им славянства в ходе заграничных поездок.“ In *Славянский мир. Проблемы изучения*, 99–109. Тверь: Тверской государственный университет, 1998.
- Лаптева, Людмила Павловна. „Профессор И. С. Пальмов и его исследования по церковной истории зарубежных славян.“ *Вестник церковной истории*, вып. 3 (7) (2007): 196–220.

- Лаптева, Людмила Павловна. „Профессор Санкт-Петербургской духовной академии И. С. Пальмов как историк зарубежных церквей.“ *Славянский альманах* (2010): 25–35.
- Пузовић, Владислав. *Руски путеви српског богословља: школовање Срба на руским духовним академијама: 1849–1917.* Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, ЈП Службени гласник, 2017.
- Пузовић, Владислав. „Иван Савич Паљмов као истраживач српске црквене историје.“ *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 84 (2018): 63–73.
- Пузовић, Предраг. „Избор Саве Дечанца за епископа жичког.“ In Предраг Пузовић, *Прилози за историју СПЦ*, 257–263. Ниш: Византијско огледало, 1997.
- Пузовић, Предраг. „Избор проте Милутина Стокића за тимочког епископа.“ In Предраг Пузовић, *Прилози за историју СПЦ*, 264–269. Ниш: Византијско огледало, 1997.
- Предраг Пузовић, „Избор Мелентија Вујића за епископа тимочког.“ In Предраг Пузовић, *Прилози за историју СПЦ*, 270–272. Ниш: Византијско огледало, 1997.
- Пузовић, Предраг. „Нови епископи за време друге управе митрополита Михаила српском црквом.“ In *Живот и дело митрополита Михаила*, ур. Димитрије Стефановић, 21–33. Београд: Српска академија наука и уметности, 2008.
- Пузовић, Предраг. „Никанор Ружичић епископ жички (1886–1889).“ In *Рудо поље – Карановац – Краљево. Од првих помена до Првог светског рата*, 215–232. Београд: Балканолошки институт Српске академије наука и уметности – Краљево: Народни музеј Краљево, 2000.
- Rajić, Suzana. „Država i crkva u Kraljevini Srbiji za vreme poslednjeg Obrenovića.“ In *Zbornik radova 1700 godina Milanskog edikta*, ur. Dragan Nikolić, Aleksandar Đorđević, Miljana Todorović, 781–797. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2013.
- Слијепчевић, Ђоко. *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије.* Минхен: Искра, 1980.
- Слијепчевић, Ђоко. *Историја Српске православне Цркве*, II. Минхен: (б.и.), 1966.
- Средојевић, Александар. *Српски патријарх Димитрије Павловић: 1920–1930.* Београд: Хришћанска мисао, Хиландарски фонд – Фоча: Универзитетски православни богослови – Ваљево: Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“, 2015.

Miloš Mišković

University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology
milosmiskovic94@gmail.com

Vladislav Alyakin

Sankt Petersburg's Spiritual Academy
Vlad_alyakin@mail.ru

The attitude of Metropolitan Mihailo Jovanović towards the bishops of the non-canonical hierarchy in the Kingdom of Serbia from the correspondence with Ivan Savich Paljmov

Summary: The subject of this research is the attitude of Metropolitan Mihailo Jovanović towards the bishops of the non-canonical hierarchy in the Kingdom of Serbia from the correspondence with the professor of the St. Petersburg Spiritual Academy, Ivan Savich Paljmov. The hierarchy of Metropolitan Teodosije Mraović governed the Serbian Church in the period from 1883 to 1889. From the correspondence between Metropolitan Mihail and Professor Paljmov, which contains 45 letters, 10 of them mention the non-canonical hierarchy in the Kingdom of Serbia and Metropolitan Mihail's attitude towards them. The peculiarity of this work is reflected in the fact that it uses archival material that has not been published or been the subject of scientific research until now. The aim of this paper is, through the private correspondence of Metropolitan Mihailo and Professor Ivan Savic Paljmov, to gain insight into the attitude of Metropolitan Mihailo regarding the canonicality of that hierarchy, as well as the attitude towards its members, among whom bishops Dimitrije Pavlović and Nikanor Ružičić stand out. ► *Keywords*: Metropolitan Mihailo Jovanović, Ivan Savich Palymov, non-canonical hierarchy in the Kingdom of Serbia, bishop Dimitrije Pavlović, bishop Nikanor Ružičić.